

BEDEL

Osmanlılar'da
bir çeşit vergi terimi.

Bedel Osmanlı maliyesinde verginin veya mükellefiyetin cinsini gösteren kelime ile birlikte kullanılır ve onların karşılığı anlamını taşır. Bu karşılık, bazı belirli hizmetlerin yerine getirilmesi veya gerekli mühimmat ve levâzımın temini gibi mükellefiyetlerin nakde çevrilmesi şeklindedir. XV-XVI. yüzyıllarda bazı zümrelere ağır gelen ve artık önemi kalmayan yükümlülükler paraya çevrilmiş, böylece bir bakıma halka kolaylık sağlanmıştı. Meselâ Aydın ve Saruhan yöresinde deve yetiştirip vergilerini devlete her yıl belirli sayıda deve vermek suretiyle ödeyen yöreklerin bu mükellefiyetleri kaldırılarak buna bedel, hâne başına bir miktar akçe vermeleri kararlaştırılmıştır. XVI. yüzyılın sonlarına kadar, ordunun geri hizmet kıtalarını teşkil eden, ayrıca çeşitli devlet işlerinde çalıştırılan piyade-müsellemler ve ellici yörekler ise hizmetlerini avâriz* bedeli olarak yerine getiriyorlar ve tekâlif* vergilerinden muaf bulunuyorlardı. XVI. yüzyıl sonunda piyade ve müsellemler teşkilâtı kaldırılınca bunlar avâriz bedeli olarak belirli bir vergi ödemekle yükümlü tutuldular. Ayrıca donanmanın ihtiyacı için avârizhanelerine göre tesbit edilen kürekçiler hizmete gitmedikleri vakit kendilerinden alınan akçeye "bedel-i kürekçi" adı verildi. Eğer bir kürekçi veya piyade hizmete bizzat gitmeyip kendi yerine bir adam gönderirse buna "bedel tutma" denirdi (BA, Ali Emîrî-Kanûnî, *Ahkâm Defteri*, nr. 291, s. 3). XVI. yüzyıl sancak kanunnâmelerine göre aynı olarak alınmakta olan bağ, bahçe ve kovan öşürleri, mahsul miktarının belirsizliği sebebiyle, halka kolaylık olması için nakde çevrilmiş, "bedel-i öşür" olarak bir miktar akçe takdir edilmişti. Ziraatle meşgul olan çiftçiler başka bir iş tutar veya ziraat sahası üzerine bina vb. şeyler inşa ederlerse öşür bedelini nakdî olarak ödemek zorunda kalırlardı. 1516 tarihli Bosna kanununa göre *voyruk** statüsündeki hıristiyan ahaliden "bedel-i cizye" olarak 30 akçe alınır, ispençe vb. vergiler talep edilmezdi.

XVI. yüzyıl ortalarından itibaren sık sık nakit sıkıntısı çeken Osmanlı maliyesi, muafiyet karşılığı yapılan çeşitli devlet hizmetlerini veya aynı mühimmat tedarikini nakde çevirmeyi ve para sıkıntısının önünü almayı tercih etmiş, böylece bedel uygulamaları çok yaygınlaşmıştı. XVII. yüzyıl ortalarında devlet hazinesine giren gelirlerin hemen hemen yarıya yakını çok çeşitlilik kazanmış olan bedellerden sağlanıyordu. Bu yüzyıldaki yaygın uygulama sebebiyle en çok bilinen vergi türü "bedel-i nüzül" ve "sürsat" idi. Ordunun yiyecek ihtiyacını karşılamak için halktan aynı olarak alınan nüzül vergisi, büyük askerî yollar veya savaş sahasına yakın yerler dışındaki bölgeler için nakdî bir vergi haline gelmişti. Ayrıca ordunun konakladığı yerlere erzak getiren kimselere devletçe ödenen bedel için de "bedeleyn-i nüzül" veya "sürsat akçesi" adı verilir. XVII. yüzyıldan itibaren sefere katılmayan *timar** sahiplerinden "bedel-i timar" adı altında para alınması kararlaştırıldı. Nitekim 1689'da cepheye gitmeyen timar erlerinden timar hasılatının % 68'i vergi olarak istendi. Ayrıca toprağın geliri belirli bir miktarı aştığı halde asker beslemeyen sipahilerden de "bedel-i cebelü" adıyla ayrı bir vergi talep edildi. *Mâlikâne** timar tasarruf edenlerin *cebelü**leri sefere gitmezlerse onların timarlarından birer yıllık mahsulleri devlet tarafından bedel olarak alınırdı. Eflak ve Boğdan voyvodalıkları ile Ragusa Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'ne her sene maktû olarak ödedikleri vergiye de "bedel-i cizye" denirdi. "Bedel-i gedik", zeâmet sahiplerinin tasarruflarındaki dirliklerine *gedik** ilhak ettiklerinden alınan bir vergi idi. "Bedel-i has" ise kendisine tahsis edilecek uygun bir *has** bulunmayan kimselere has yerine ödenen bedeli ifade ederdi. Bu özellikle XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren yaygınlaştı ve böylece bir bakıma nakit maaş sistemi ortaya çıktı. 1787 savaşı sırasında devletin içinde bulunduğu malî sıkıntılar müsadere usulünün artmasına ve "muhafezat bedeli" adlı yüksek oranlı bir miras vergisinin yaygınlaşmasına sebep oldu. Bu bedel doğrudan Darphâne'ye giderdi. Savaş sebebiyle artık olağan üstü bir vergi niteliğine giren *cebelü* bedeliyyesi tahsiline girişildi ve bu vergi *mâlikâne*, *mukâtaa** ve *esham** sahiplerinden alındı. XIX. yüzyılın hemen başlarında Tersane hazinesinin gelirini oluşturan kaynaklar arasında kalyoncu bedeliyyesi önemli bir yer tutuyordu. Bu vergi, kalyoncu neferi hizmetiyle yükümlü kılınan, fakat fiilen gemilerde hizmet görmeyen kimselerden alınıyordu.

Osmanlı maliyesinde XIX. yüzyılda çeşitli münasebetlerle bedel uygulaması devam etti. 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı tebaası arasında eşitlik prensibi ortaya çıkınca gayri müslimlerden de para alınmak suretiyle fiilî askerlik hizmetinden muaf tutulmaları kararlaştırıldı ve buna "bedel-i askerî" adı verildi. Önceleri devlet memurları tarafından tahsil edilen bedel-i askerî daha sonra 1907'de kaldırılana kadar ilgili cemaatlerce toplanmaya başlandı. Şahsî bedel ise bizzat askerlik yapmak istemeyenlerin rediflik hizmetini yerine getirmek için maaşla kendi yerlerine adam gönderme idi. 1886'da bu usul yeniden ele alınca askerlik çağına girmiş olanların muvazzaf askerlik hizmetinden istisna edilmek yahut muvazzaflık hizmetini kısaltmak için belirli nisbette para vermesi kararlaştırıldı ve buna "bedel-i nakdî" dendi. Ayrıca bedel-i nakdî, şahsen yol yapmak mükellefiyeti olanların bu yükümlülüğe karşı verdikleri para anlamına da gelirdi. Bedel uygulaması günümüzde de "bedelli askerlik" adı altında varlığını sürdürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ali Emîrî-Kanûnî, *Ahkâm Defteri*, nr. 291, s. 3; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâihü'l-üzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1969, s. 117; Mustafa Nûri Paşa, *Netâiyicü'l-uukûât*, İstanbul 1327, II, 101; III, 101; Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307, I, 130-142; II, 12, 14; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328-30, II, 327-328, 332; Barkan, *Kanunlar I*, s. 4, 24, 66, 96, 118, 271, 288, 398; Lütfî Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububat Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 81-90, 103-104, 107; H. Gibb — H. Bowen, *Islamic Society and the West, Islamic Society in the Eighteenth Century*, Oxford 1969, 1/2, s. 4, 17, 30, 32, 34; Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girenken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 59, 358; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişme Dönemi*, İstanbul 1986, s. 69-70, 103, 110, 135, 215, 231; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 151-152; "Timar Sistemi Hakkında Bir Risâle" (nşr. İlhan Şahin), *TD*, sy. 32 (1979), s. 924; B. McGowan, "Osmanlı Avâriz-Nüzül Teşekkülü, 1630-1830", *TTK Bildiriler VIII* (1981), II, 1327-1331; Pakalın, I, 185-186; Siddık Sami Onar, "Bedel-i Askerî", "Bedel-i Nakdî", *İA*, II, 439-440; H. Bowen, "Badal", *EI*² (İng.), I, 855.

FERİDUN EMECEN

BEDEN

(bk. CİSİM).